

Проф. д-р ик. н. Камен Каменов*

ПОЛИТИЧЕСКИЯТ ПРОЦЕС – УСТОЙЧИВОСТ ЧРЕЗ ВЛАСТ, РЕШЕНИЯ И ПОВЕДЕНИЕ

Анализирани са някои проблеми, свързани с устойчивостта на политическия процес. Акцентирано е върху специфичните особености при неговата реализация, обособени от упражняването на власт, вземането на решения и поведението на управляващите. Направена е нестандартна характеристика на властта в съответствие с нейните детерминанти и са изследвани връзките и зависимостите при правенето на политика. Разгледани са въпроси, засягащи контрола и самоконтрола над политическата власт, както и ролята на тълпата като коректив или източник на управленска политика. Посочени са особеностите на политическите решения и вариантите на проявление при реализацията на политическия процес. Политическото поведение е представено като функция на политическата власт и политическите решения, като е наблегнато върху формите и мотивите за проявление на различните видове политическо поведение.

JEL: J24; L16; G33

Постигането на устойчивост в социалните системи е една от важните цели пред всяко усъвършенстване на управлението. Това може да се осъществи само ако са налице ясно очертани граници на използването на властта. Потребността от власт се свързва с установяването на определен ред, който – добър или лош, е предпоставка за относителна устойчивост. В човека обаче е заложена нуждата от промяна и той се стреми да възпроизведе това свое желание също чрез властта. При този, на пръв поглед, противоречив процес в обществото не трябва да се отминава фактът, че именно то – обществото, е в основата на раждането на властта. Власт, родена от общество с болна имунна система, не може да бъде здрава, т.е. ефективна. В този смисъл традициите, нравите, ценностите и моралът в социалните системи са в основата на овластяването на субектите. Колкото те са по-ярко изразени и трайно закрепени като базови ценности в отношенията между институциите, групите и отделните личности, толкова по-голяма е вероятността властта да служи на обществените интереси.

Политическата власт се свързва с реализацията на глобални идеи и постигането на значими общественно-икономически резултати. Тя се осъществява от политическите субекти на основата на дадени от институциите правомощия. За целта се вземат конкретни политически решения, които се изпълняват чрез обектите на управление. За да се реализира устойчив политически процес, значение има, на първо място, начинът, по който са изградени институциите.

* kamenov2007@abv.bg

Именно тук се проявява обществената зрялост. Структурата и функциите на институциите се свързват с рамката на правомощията на субекта на власт и в този смисъл оказват влияние върху поведението в управлението. Правилно изградените институции трябва да съответстват на глобалните идеи на водената политика, а чрез конкретизацията им в стратегически цели да се търсят резултати в различните обществено-икономически области.

Устойчивостта на политическия процес е в пряка зависимост от начина, по който са формирани и функционират институциите; от правомощията, които се дават на политическия субект; от неговите решения и професионалната подготовка и мотивацията на изпълнителите. Или естественият път на политическия процес е по веригата институции-правомощия-субект-власт-обект-изпълнение. Особеното при неговата реализация са начините на упражняването на политическата власт, решенията, които се вземат, и поведението на овластените политици.

Власт и политическа власт

Един нестандартен поглед при характеризирането на властта

Властта като право за изработването и вземането на решения се свързва с конкретни въздействия върху управляваните обекти. Краткият преглед на известните в научната литература определения за властта ни насочва към два основни извода – първо, че тя винаги засяга конкретен субект и конкретен обект, и второ, че управленският процес е немислим без власт. В реален план се разглеждат различни източници на власт и различни пътища за нейното прилагане. Все пак такива определения като „недостатъчна власт“, „огромна власт“, „силна власт“, „слаба власт“ и т. н. почти не се тълкуват, а най-често зад тях може да се открие определен ръководител или ръководен екип. По същество в такива случаи властта се идентифицира с тези, които я прилагат. Това обаче не е съвсем точно. За да се анализира по-пълно властта, трябва да се вземат предвид някои нейни специфични особености.

● *Първо, властта винаги е точно определена по сила и мощ, различни са само нейните притежатели и начин на упражняване.* Тази особеност произтича от потенциала на управлявания обект - той ограничава целите, които могат да се осъществят. Каквато и власт да се използва (принудителна, условна, компенсаторна), не могат да се постигнат по-високи цели, ако те са реално отражение на потенциала. Една от големите грешки на практиката е, когато проблемът с по-високите цели намира решение чрез увеличаване на властта като възможност за налагане на определено поведение, вместо да се търсят начини за повишаване на капацитета на управлявания обект. Това се дължи най-често на обстоятелството, че управляващите не познават обекта на управление, което ги кара да смятат, че не притежават достатъчна власт. От този аспект понятието „достатъчна власт“ се свързва с онова количество власт, което, упражнено върху обекта на управление, напълно разкрива неговия потенциал от гледна точка на поставените цели.

Честата управленска заблуда за достатъчност на властта произлиза от неумението за целеполагане, т.е. да се определят реални стратегически цели пред управляваните обекти. Нарушеното съответствие между власт, потенциал и цели създава погрешна представа за достатъчност на властта. В процеса на реализация на целите властта може да се упражнява от ръководители на различни равнища, които я притежават в различна степен. От направеното уточнение, че властта, превишаваща потенциала на обекта на управление, е своеобразна илюзия за мощ, произтича заключението, че тя може да бъде разпределяна по различен начин. Приетата и утвърдена в практиката схема на йерархична структура се свързва с йерархичната власт. Последната е толкова по-голяма, колкото е по-близо до върха на структурата и обратно – към основата намалява. Тъй като количеството на властта е ограничено от потенциала на управляваните (подчинените), то притежаването ѝ в йерархията е въпрос на разпределение. Когато има концентрация на власт на върховите равнища, това е за сметка на по-ниските нива в управлението и обратно – увеличаването на властта на по-ниските нива намалява количеството ѝ в централните органи на управление. С други думи, не може да е налице едновременно силна централна власт и силна власт на средните и ниските равнища. От гледна точка на количествения критерий може да се определи и понятието „слаба власт“, т.е. власт, по-малка от съответстващия ѝ потенциал на обекта на управление. Получава се при неефективно изградена нормативна база или при непознаване на обекта на управление.

● *Второ, властта може да бъде оценена само ако бъде употребена*, т.е. всяка власт се осмисля като такава, ако се упражни. В случая значение имат времето, моментът на нейното използване, а също и насочеността ѝ като средство за промяна на поведението на управляваните (подчинените). Във връзка с това могат да се използват например позитивни или негативни стимули. Важна за активизиране на подчинените е и употребата на властта за промяна на характера и съдържанието на техните потребности.

В управленската практика са възможни случаи на несъответствие между употребата на властта и конкретната ситуация, което най-често се проявява в неподходящия стил на ръководство. При решаването на всяка отделна ситуация, възникнала в управлението, е необходим специфичен подход. Един ще бъде той при кризисни обстоятелства, друг - при стресови и съвсем различен - при екстремни. Доказателство за ефективността на упражняваната власт са резултатите от решаването на всяка конкретна ситуация.

Тази отличителна характеристика на властта показва, че по своята същност тя е нито добра, нито лоша - всичко зависи от начина на нейната употреба.

● *Трето, потребността от власт е генетично заложена в човека*. Основание за формулирането на тази специфична особеност на властта ни дава агресивният нагон, който е генетично детерминиран компонент на човешката психика. За да се превърне в действие, той поражда преди това своеобразно

вътрешно напрежение (импулс). Агресивността е насочена към промяна на определени компоненти на средата, респ. в поведението на хората. Това може да стане по пътя на силата, принудата, чрез убеждение и т.н. У всеки човек обаче по различен начин и в някаква степен е заложен потенциалът за агресивност. В този смисъл може да се обобщи, че стремежът към притежаване на власт при отделните индивиди е различен, но винаги съществува.

Съчетаването на власт и агресивност е комбинация, която невинаги води до добри управленски резултати. Преодоляването на агресивността в поведението при използването на властта може да се осъществи преди всичко чрез промяна в ценностната система. Нерядко, когато бъдат овластени, дори утвърдени професионалисти проявяват поведение, което буди не само негативизъм у подчинените, но може да предизвика разрушаването на колективи и екипи. Причините могат да бъдат от различно естество, но сред най-често срещаните са прекаленият педантизъм, налагането на недотам смислени професионални изисквания (което усложнява и бюрократизира управленския процес), ограничаването на инициативите и креативността и т.н.

• *Четвърто, единствената „храна“ за номенклатурата е властта.* По своята същност номенклатурата е сбор от ръководни длъжности, чиито кадри се подбират не от ръководителя на даденото ведомство, а от висшестоящата партийна инстанция. Или в конкретен план, това е списък на лицата, които заемат такива длъжности или са в резервната листа за тези места (Восленски, 1993, с. 95). Съществуването на номенклатурата произтича от властта, а привилегиите и богатството са последици от нея. При напълно оформената капиталистическа класа, в чиято основа е залегнала собствеността върху капитала, политическата власт най-често е следствие от притежаването на капитала (Восленски, 1993а, с. 107). Това води до извода, че номенклатурният подход на издигането на кадрите може да се преодолее само от хора, чието съзнание не е обременено от грижата за придобиване на капитала.

• *Пето, всяка революционна промяна е мотивирана от стремежа към притежаване на власт.* Много наблюдатели и анализатори на политически събития през тази епоха на революции са впечатлени от това колко често революционерите започват да приличат на онези, срещу които са се бунтували, веднага щом вземат властта (Бренър, 1993, с. 100, 186). Преди около сто години Бърнард Шоу заявява с характерното си чувство за хумор, че единственото нещо, което всяка революция може да постигне, е да прехвърли отговорността за потисничеството от раменете на едни върху раменете на други. Интересни в това отношение са и разсъжденията на Ч. Бренър, „че революционерите са най-често слепи за преобразуванията, които настъпват в тях, подобно на бореца, станал тиранин. Те и последователите им смятат, че такова обвинение е напълно естествено. Дори вярват, че са останали на първоначалните си идеи и че все още са защитници на свободата и правата на човека. Според тях тези, които твърдят, че са станали като предишните управляващи, са злонамерени, клеветници и тайни контрареволюционери“ (пак там, с. 186, 187).

Психоанализата твърди, че както консерватизмът, така и ирационалността, които са характерни за политиката, произлизат от един и същ несъзнаван източник - от нагонния конфликт в детството. Това дава основание за извода, че „революционерите се ръководят от несъзнавано желание да станат такива, каквито са били предишните управници, които те съзнавано ненавиждат, да се ползват от същите привилегии и да се наслаждават на същия авторитет. Какъв е произходът на тези несъзнавани желания в психиката на искрения революционер, който е убеден, че ако успее, ще бъде съвсем различен от онези, които ще свалят от власт“ (Бренър, 1993, с. 187). Отговорът е, че както вече посочихме, в човека е генетично заложена потребността от притежаване на власт, а това произтича от детерминирания в психиката агресивен нагон.

●*Шесто, в основата на всяка диктатура и корупция е неконтролираната власт.* Хората са положили много усилия, за да открият недостатъците на римските императори, чрез които да се обяснят проявите на тяхната невъздържаност. Причината за престъпленията им е съвсем ясна – тя е в безграничната върховна власт, с която са се ползвали. „Ако се вземе един нормален човек, с обикновена добродетел и разсъдък, и му се даде голяма власт, той скоро ще започне да прави лудости. Нерон, лишен от власт още отначало, щеше да води по всяка вероятност един безславен буржоазен живот, без прословути пороци“ (Тулуз, 1909, с. 69).

Тази специфична характеристика на властта се потвърждава от анализа на нейните източници, които според Гълбрайт са: личността (индивидуалността), собствеността и организацията (вж. Гълбрайт, 1993, с. 12, 13).

Много важни при упражняването на власт са такива качества на ръководителя като интелект, морална убеденост, физически данни и т.н., но другите два източника – собствеността и организацията, ако не се поставят под определена форма на контрол, могат да се превърнат в основа на диктатура и корупция в обществото. Собствеността или богатството според Гълбрайт (1993, с. 13) са гаранция за влиятелно положение и сигурен успех, а това може да предразположи останалите към условно подчинение. Чрез тях се осигуряват средства за купуване на подчиненост. Ако в едно общество не съществува контрол върху системата за придобиване на богатство, на върха на управленската йерархия лесно могат да се окажат хора със съмнителни качества, причина за което е именно купеното чрез богатството подчинение при издигането по стълбицата на властта.

Що се отнася до организацията като източник на власт, тук значение имат организационните форми за съвместна дейност на нейните членове – от най-малкия колектив до държавата. Голяма част от несполуките в човешката история са в резултат от логичната на пръв поглед форма на поведение, при която се смята, че най-безгрешни са нещата, приети с общо одобрение. Във връзка с това Сенека пише: „И тъй става, както в изборните събрания, дето същите хора, които са избрали известни лица за претори, се чудят как са ги избрали, щом подвижната им благосклонност се промени. Едни и същи неща одобряваме, едни и

същи неща укоряваме. Това е изходът на всяко съдене, когато се решава в зависимост от това какво мислят повечето хора“ (Сенека, 1927, с. 6).

Една от причините организацията да се превърне в източник на власт, водеща до диктатура и корупция, произтича от убеждението за ролята на мнозинството и свързаната с него подчиненост на целите на организацията. Подобно схващане автоматично води до извода, че мотивирайки се с мнозинството, по-големите организации могат да налагат цели на по-малките. При това е възможно те да бъдат съвсем искрени в аргументите си и добронамерени в организационно си поведение, но в основата му да стоят погрешни, дори абсурдни разбирания и мотиви. Погледнат от този ъгъл, самият принцип за решаването на проблемите чрез мнозинство трябва да се реализира само ако е налице добре изградена система за вътрешен самоконтрол в организацията.

Без да се твърди, че разгледаните особености на властта я характеризират изцяло във всичките ѝ форми на проявление, представеният нестандартен поглед към някои от тях и познаването им от ръководителите и подчинените могат да допринесат за по-малко изненади при нейната употреба.

Политическата власт – връзки и зависимости при правенето на политика

1. Политическа власт, нормативна база и политическа отговорност

Често обществените очаквания за събъждането на определено значимо събитие не се осъществяват в рамките на заложените параметри, като в тези случаи се дава кратката и ясна обосновка „това е политическо решение“. Ето защо е важно да се пояснят някои връзки и зависимости от формален и неформален характер, например:

- политическа власт - нормативна база;
- политическа власт - партийна политика;
- политическа власт - политическа отговорност;
- контрол - самоконтрол над политическата власт;
- тълпата - коректив или източник на управленска политика.

Конкретно проявление на политическата власт е партийната власт, която се свързва с провеждането на определена партийна политика. В демократичните общества чрез принципите на свободното изборно поведение се дава мандат на една или повече партии, които се асоциират с партийната, респ. с политическата власт. Така на практика, когато се говори за политическа власт, се има предвид власт, която е в ръцете на конкретна партия или партии. И обратно, когато към даден момент става дума за партийна политика, тя неминуемо се свързва с понятието „политическа власт“.

Преплитането на връзките политическа власт-политическа отговорност и нормативна база е с богато практическо съдържание. Когато под формулировката „политическо решение“ се „замита“ нормативната база, се поражда въпросът за политическата отговорност. Липсата на ясно и точно дефинирана

нормативна база, от една страна, и субективното ѝ тълкуване, от друга, прави съпротивата срещу политическата безотговорност плаха и немотивирана. При това субективната интерпретация на решения на слабо структурирани и неясно дефинирани проблеми превръща всеки, който се опитва да се съпротивлява, в отговорен пред закона. Не са малко, образно казано, „дремещите“ закони и нормативни решения, които се активират, когато трябва да се усмирят политическите противници. Същевременно затъването в ежедневната бюрокрация прави хората политически неадекватни и притъпява бдителността им относно политическото поведение. Много често това е източник не само на грешно тълкуване на едни или други резултати от политическите решения от страна на обществото, но и на неадекватни реакции по отношение на неправилно структурирани и решавани в погрешна посока проблеми. За да се преодолеят негативните последици, в редица случаи е наложително да се изготвят стандартни анализи за причините, които са ги предизвикали, но възможността за промяна вече е пропусната. Последващите действия обикновено са ориентирани по-скоро към прехвърляне на отговорността на други, отколкото към критичен самоанализ, насочен към коригиране на поведението и извършване на реална промяна. Най-често груповият характер на взетото решение на практика води до липсата на конкретна отговорност.

Най-важната стратегическа отговорност на политическата власт е в целеполагането. Създаването на предпоставки за възникване на кризисни ситуации от различно естество и в различни мащаби до голяма степен зависи от съответствието между политическите цели и институциите (табл. 1).

Таблица 1

Връзката „политически цели - институции“

Политически цели	Институции	Резултати (очаквания)
Правилно поставени	Несъответстващи	Институционална блокада
Неправилно поставени	Съответстващи	Коригиране на целите на политиката
Правилно поставени	Съответстващи	Ускорени промени, развитие и икономически растеж
Неправилно поставени	Несъответстващи	Криза в политиката и стопанството

Възможни са следните варианти (вж. Каменов, 2003, с. 18):

- *Правилно поставени цели* на политиката, но *несъответстващи институции*. В този случай е налице институционална блокада, т.е. целите на политиката се ограничават от остарели в структурно и функционално отношение институции.

- *Неправилно поставени политически цели и съответстващи институции*. При подобен вариант поради пропуски или недостатъчен професионализъм в субекта на власт е възможно да се сгрее в самото целеполагане. Изходът от

такава ситуация е да се коригират целите на политиката, което може да бъде предшествано от промени в субекта на власт.

- *Правилно поставени цели и съответстващи институции.* Това е най-благоприятната комбинация, която създава условия за ускорени промени и икономически растеж.

- *Неправилно поставени цели и несъответстващи институции.* Този вариант е показателен за криза в политиката и стопанството. Особено тук е, че поради професионални, организационни, мотивационни и други слабости на субекта на власт самото целеполагане не може да започне да изпълнява ролята си на ориентир за евентуални институционални промени. Обикновено процесите на промяна в такива случаи са бавни и мъчителни и могат да бъдат резултат от формирането на някакво по-активно ядро в субекта на власт. Възможно е движението към промяна да се ускори чрез външни сили, но невинаги се създават подобни ситуации. За целта определено значение могат да имат и политическата активност и гъвкавост.

Политическата власт като определяща стратегическите цели за развитие на социалните и икономическите системи трябва да осигури устойчиви и ефективни политики на базата на оценка и анализ както на вътрешните, така и на външните фактори. Понеже тяхното въздействие може да бъде в различни посоки, важно е да се търси по-гъвкав начин за постигане на съответствие между политическите цели и институциите. Сляпото следване на емоционално изработени партийни политики може само да усложни процесите на промяна.

В областта на личния и обществено-стопанския живот поведението на човешкия фактор се регулира от съответна нормативна база. В такъв смисъл всяка институция също се свързва с нормативната уредба. Тя е в основата на поведението на институцията, а то от своя страна предопределя реализирането на целите на политиката. В тази верига на връзки и зависимости водеща е ролята на нормативната база, която се определя и е резултат от законодателната власт. Съответствието „цели и институции - нормативна база“ има голямо значение за устойчивостта на управленския процес (табл. 2).

Таблица 2

Съответствие „цели и институции - нормативна база“

Цели и институции	Нормативна база	Резултати
Нарушено съответствие	Съвременна	Възможни промени в целите и институциите
Нарушено съответствие	Остаряла	Политическа и институционална криза
Наличие на съответствие	Остаряла	Инициативи на политическа основа за промяна в нормативната база
Наличие на съответствие	Съвременна	Развитие на общественния сектор и икономически растеж

Възможните варианти са следните (вж. Каменов, 2003, с. 19, 20):

- *Нарушено съответствие между цели и институции, но съвременна нормативна база.* При този вариант са възможни промени в целите и институциите с оглед постигането на желаните съответствия.

- *Нарушено съответствие между цели и институции и остаряла нормативна база.* Тази комбинация говори за кризисно състояние, поради което са наложителни съществени промени в институционалната структура, последвани от осъвременяване на нормативната база. Инициативите за такива промени могат да бъдат както вътрешни, така и външни.

- *Наличие на съответствие между цели и институции, но остаряла нормативна база.* Обикновено в този случай се очакват преди всичко инициативи от политически характер за промяна в нормативната база.

- *Наличие на съответствие между цели и институции и съвременна нормативна база.* Това е най-благоприятното съчетание, тъй като при него съществува политическа и стопанска стабилност, даваща възможност за ускорено развитие в обществения и стопанския сектор.

Постигането на пълно съответствие между цели и институции, от една страна, и нормативната база, от друга, е не лека задача. Най-често изоставането е в нормативната база, като на различни етапи то може да засяга различни институции. Това е една от основните причини за възникването на междуинституционални конфликти, което води до нарушаването на устойчивостта на управленския процес и до пораждаването на кризисни ситуации. Не по-малко важна роля играе и целеполагането. Определянето на обективно обосновани политически цели, които да не са повлияни от политически компромиси и неформален външен натиск, е в основата на ефективния управленски процес. Функционирането на всяка социална система се свързва с поведението на човешкия фактор. При грешно целеполагане обаче неговото отношение към определени цели може да бъде различно. Причините за това са също различни – като се започне от политическо пристрастие и се завърши с недостатъчен професионализъм. При такава ситуация грешните политически цели намират опора в политически назначения, а професионализмът се превръща в опозиция. Това предизвиква сериозно нарушение в устойчивостта на управленския процес в две посоки: първо, когато се изпълняват неправилно поставени цели, е налице безсмислено изразходване на ресурси (човешки, материални, финансови); второ, когато се предприеме промяна в целите, тя може да бъде забавена поради различно отношение към новите цели и появата на евентуални конфликти. Възникването на подобни ситуации в обществения и в стопанския живот е сериозна предпоставка за създаването на условия за кризи на институционална основа. За това допълнително допринася и опитът за външна намеса в работата на институциите, продиктуван от политически и икономически интереси.

2. Контрол и самоконтрол над политическата власт

За да се реализира ефективен политически процес, от съществено значение е изпълнението на контролната функция. Контролът и самоконтролът са

важни не само за постигане на крайните цели на политическата власт, но и за регулиране на възникналите по пътя на тяхното осъществяване отклонения. Те са в основата на спазването на нормативната база – вътрешна и външна.

Контролът е начин на упражняване на власт, а за личността е вътрешно-присъща потребността да контролира заобикалящия я свят. Когато няма външни обекти за контрол, по субективна преценка човек се обръща към себе си. Ако не бъдат предприети специализирани действия обаче, такъв своеобразен себеконтрол може да доведе до някои психични проблеми. Именно тази чисто психологическа особеност на контролната функция може да се превърне както в позитив, така и в негатив при упражняването на власт. Това важи особено за политическата власт, тъй като при нея в масовия случай заемането на определени позиции се базира на изборното начало, а правото да се изработват и вземат решения е от първостепенно значение за реализацията на политическия процес. Ето защо след заемането на определени политически позиции е особено важна *способността за самоконтрол*.

Политическата власт е функция на сравнително широко предварително обществено обсъждане, при което се търси общественото доверие чрез използването на такива категории като „нравственост“, „морал“, „доверие“ и т.н. Когато тези ценности не се зачитат, формата на реализация на политическата власт се променя и действията ѝ накърняват интересите на обществото – назначения на възлови длъжности на удобни хора, търсене на себеизгода от определени решения, създаване на лобита в различни общественно-икономически структури за прокарване на изгодни решения и т.н. Именно в тези случаи от значение са различните форми на *външен контрол*. Те обаче невинаги са ефективни, което може да се дължи на заинтересуван политически пробив във важни контролни институции или на несъвършена нормативна база. Последната също е в полето на политическата активност, но ако се съчетаят определени субективни интереси на политическо мнозинство и на опозиция, тогава в нея се извършват „косметични“ или удовлетворяващи именно такива интереси промени. Това до голяма степен нарушава ефективното протичане на политическия процес и много често излизането от този омагьосан кръг става с помощта на тълпата.

3. *Тълпата – коректив или източник на управленска политика*

Връзката между реализацията на политическия процес и поведението на тълпите е ясно очертана. В нередки случаи те са своеобразен клапан за преодоляване на натрупано обществено напрежение и възможен коректив или източник на управленска политика. С увеличаването на демократичните придобивки и освобождаването на поведението в обществото все повече се откроява зависимостта между политическия, икономическия и социалния процес и силата на натиска от страна на тълпите.

Произходът на тълпите се свързва с групите от хора, събрани заедно, и най-вече с тяхното ново поведение, което обикновено се провокира от нови идеи. За последните Г. Льо Бон смята, че „...всяка цивилизация е производна от малко на брой фундаментални идеи, които рядко търпят обновление“ (Льо

Бон, 2003, с. 42). Историческите сътресения са резултат най-вече от измененията в тези фундаментални идеи. Идеите се приемат от тълпите, ако придобият много проста форма и бъдат представени в съзнанието им във вид на образи. Това твърдение на Лео Бон навежда на мисълта, че тълпите не се нуждаят от съществени и дълбоки анализи на конкретната обстановка - за тях е важен емоционалният заряд, който дава идеята. Именно от това най-често се възползват политическите сили, когато искат да наложат определени идеи. Лео Бон мотивира смисъла от познаването на психологията на тълпите като „средство за държавника, който иска не да ги управлява – това днес е много трудно, но иска да не бъде изцяло управляван от тях“ (пак там, с. 12).

Това, което впечатлява тълпата, се свързва основно с образите. Лео Бон изтъква, че „ако не разполагаме винаги с тези образи, то възможно е да ги предизвикаме чрез умелото използване на думите и изразите ... при това, думи с най-неясен смисъл понякога въздействат най-силно. Такива са например демокрация, социализъм, равенство, свобода и др., чийто смисъл е толкова смътен, че дебели томове не стигат за уточняването им“ (Лео Бон, 2003, с. 75). Нещо повече, думите „социализъм“ и „демокрация“, посочва Лео Бон, отговарят на напълно противоположни представи при хората с латински и англосаксонски произход. „У латинците думата „демокрация“ означава предимно заличаване на волята и на инициативността на личността пред тези на държавата... У англосаксонците същата дума „демокрация“ означава, напротив, бързо развитие на волята на индивида, отдръпване на държавата ... следователно едни и същи думи у тези два народа притежават коренно противоположни значения“ (пак там, с. 79).

След като една дума може да се интерпретира по различен начин и да предизвиква различни внушения, излиза, че чрез подходящо подбрани изразни средства е възможно да се оказва не само емоционално въздействие, но и да се въвежда в заблуда. И понеже инстинктивно човек най-често се насочва към очакваното по-добро, политиките чрез подходящо подбрани думи и изрази, изказани от добре подготвени личности, при определени ситуации могат да привлекат огромен брой поддръжници. В случая се използват такива прийоми като търсене на повърхностни връзки между лица и събития, обобщаване на частни случаи и т.н. Липсата на съждения и логическа подреденост на ставашото около отделната личност, я поставя на нивото на тълпите. Когато това се превърне в масово поведение, на практика тълпите попадат в една благодатна среда. Тогава техният живот се удължава, а заблудата става всеобща.

В поведението на тълпите се откроява уважение към силата, а доброта прави незначително впечатление и те бързо я възприемат като вид слабост. Във връзка с това Г. Лео Бон отбелязва, че „вечно готова да въстане срещу слабата власт, тълпата угоднически се огъва пред силната власт“ (Лео Бон, 2003, с. 38). По този начин при слаба власт тълпата прави опит да въздейства върху политическия процес. Това обикновено се случва, когато властта

е корумпирана, когато е поверена в ръцете на непрофесионалисти, когато е съпроводена с вътрешни междуособици и конфликти и когато е манипулирана отвътре и отвън. Обратно, при силна власт чрез умело водени политики може да се влияе върху тълпата и върху нейната идейна основа.

Уличните тълпи са тези, които най-често се опитват да бъдат коректив или източник на политика, като в много случаи тяхното поведение е резултат от задкулисни политически интереси. За да успее уличната тълпа да повлияе върху политическия процес, насреща ѝ трябва да има много слаба власт, но и дори и тогава, въпреки стремежа си да се превърне във висш регулатор на политиката, тълпата не може да произведе нито едно конкретно политическо решение или да въздейства върху политическата система. При изчерпан политически потенциал обаче тя може да бъде използвана поради високата неопределеност на нейното поведение за оказване на политически натиск. В такива случаи, когато опозиционните сили „яхват“ недоволството на тълпата, става въпрос за политическа конкуренция. За да запази статуквото, реакцията на официалната власт е да предприеме мерки за коригиране на провежданата от нея политика. Когато въпреки тези действия недоволството не утихва, може да се стигне до формирането на нова управленска политика, което на практика означава смяна на властта.

Поради високата неопределеност в поведението на тълпите е много трудно да се намери целенасочен и разумен начин на действие спрямо тях. Подпомагани често от медиите и търсейки активна подкрепа в социалните мрежи, тълпите могат да се превърнат в реален фактор, влияещ върху протичането на политическия процес. До каква степен и колко време ще продължи това, зависи от две условия – трайността на идеала, който ги вдъхновява, и силата на властта. Обстоятелството, че тълпите в доста случаи отричат доскоро харесвани от тях неща, ги прави силни и им дава неформална власт, което затруднява правилната и ефективна ответна реакция на формалната власт и може да доведе до съществени грешки във водената политика. Възможно е конкретна корекция в официалната политика да удовлетвори определена група от хора в съответния момент, но с течение на времето тя може да бъде отречена поради подвижната идейна благосклонност на тълпата. Вероятно правилната реакция е да не се отстъпва конюнктурно, а властта да отстоява основните принципи на провежданата от нея политика. Разбира се, това не изключва съпътстващ анализ на отделни елементи на политическия процес, но промените не бива да стават под натиск, а при доказана от направения анализ потребност.

Решение и политическо решение

Философско-поведенческа характеристика на решението

Да се дискутира върху теорията на решението, която е една от най-добре разработените теории, и да се прибави нещо ново, е не само трудно, но и до голяма степен излишно. Това, което трябва да се направи, е на базата

на известното до момента да се търси връзка с други страни и особености на изработването, вземането и изпълнението на решенията, каквито несъмнено съществуват при реализацията на политическия процес.

Всяко решение е стремеж към промяна. Тя може да бъде насочена както към физическите измерения на средата, така и към поведението на човека. Обикновено се разчита решенията, които се вземат в социалните системи, да доведат до положителни промени – ето защо тяхното степенуване на „добри“, „по-добри“ или „най-добри“ може да се свърже с очакванията, които внушават. При това всяко решение получава своята характеристика в момента на неговото вземане, но то трябва да се доказва във времето. Не са редки случаите, когато добрата или много добрата оценка на дадени решения в момента на вземането им от субекта на управление, могат да не се потвърдят в процеса на изпълнението. Нещо повече, възможно е някои от тях да се окажат дори неосъществими. Това е често срещано явление при политическата борба за власт и може да се дължи на *различни причини*, например:

- Разминаване във времето между момента на вземане и изпълнението на решението. Най-добрият вариант е, когато времевият интервал между момента на вземането и изпълнението дадено решение е максимално кратък, но такива решения не са от съществена важност за организациите. С определящо значение са решенията, чиито резултати се проявяват в сравнително по-дълъг период след момента на вземането им. Те носят стратегически потенциал и по тази причина са важни за обектите, които засягат. Това обаче не бива да омаловажава качеството на решенията с оперативен характер.

- Равнище на изпълнителите. Най-добре е, когато квалификацията, мотивацията и екипната съвместимост съответстват на сложността на решението и на срока за неговото изпълнение. По-дългите срокове намаляват вероятността за постигане на такова съответствие.

- Промяна в средата. Тя не само че трябва да бъде обект на непрекъснато наблюдение и анализ, но е необходимо действията да се ориентират към получаването на изпреварваща информация за евентуални благоприятни или неблагоприятни промени в нея. Това е фактор, чийто начин на проявление не е в обсега на прякото въздействие и контрол от страна на заинтересуваните от реализацията на решението. Ето защо често стремежът към активна промяна на средата може да се замени с приспособяване към нейните дадености. Подобна политика обикновено не среща одобрение, защото се отразява върху очакваните резултати от изпълнението на решението.

Понякога поради непремежен политически ентусиазъм или стремеж към удовлетворяване на тяснопартийни интереси (а в отделни случаи и на лични) избраният вариант на решение се квалифицира като най-добър. Ако се излезе извън рамките на чисто политическите интереси, всяко решение - независимо от широката мотивация за неговата ефективност в съответния момент, съдържа скрити „дефекти“, също както човек живее с различни потенциални болести, които се активират, щом се създаде благоприятна среда. И така определеното

като най-добро решение в момента на вземането му може да прояви „дефекти“ във времето, свързани с:

- *насочване към очаквания, които е възможно да не се сбъднат.* В много случаи вземащите решения изповядват философията на стрелеца – да се мерим по-високо от целта, за да попаднем в нея. Това е често използван политически прием за печелене на предварително доверие или изборни успехи. В социалните системи обаче подобна логика е невинаги издържана, тъй като непредвидимостта в поведението на човека и на групите може да доведе до неочаквани обрати;

- *демобилизирание на хората и екипите в стремежа им към положителни промени.* Обикновено това става, ако не се постигнат очакваните от изпълнението на решението резултати. Известно е, че човешката психика е устроена така, че положените труд и усилия активират личността, когато се увенчат с успех. Тогава човек е готов за нови действия чрез пълноценно разкриване на своя потенциал, а активността води и до определени креативни решения в процеса на работа. Обратно, неуспехът демобилизира личността, особено ако не се случва за първи път, което предизвиква ограничаване на инициативността и на творческото отношение в работния процес. С това вероятно до известна степен може да се обясни политическото поведение, когато и при явни кризисни ситуации се говори за стабилност и устойчивост;

- *спад в доверието на другите.* Най-често той е в резултат от афиширането на очаквани резултати, които впоследствие не се реализират. Отработен политически ход в такива случаи е причините да се търсят в предишните управляващи. Ако не са налице убедителни аргументи обаче, обикновено се губи политическата власт;

- *демотивиране на изпълнителите.* Наблюдава се, когато липсват очакваните от изпълнителите стимули, и се засилва като негативна тенденция, когато взаимното доверие постепенно спадне, а приемливите обяснения от страна управляващите се изчерпат.

Имайки предвид „скритите дефекти“ на най-доброто решение, несъмнено като такова от гледна точка на очаквания резултат може да се определи *изпълнителното решение*. Как обаче да се разбере кое е то? Отговорът на този въпрос е непосредствено свързан с потенциала на решението. В структурно отношение в него се включват:

- изпълнителите – определящо значение за добрия потенциал имат тяхната квалификация, опит и мотивация;

- ресурсите – изпълнението на всяко решение изисква наличието на финансови и материални ресурси, които трябва да се набавят ритмично във времето;

- организацията – означава най-малко две неща: първо, правилно осигуряване и разполагане във времето на ресурсите по количество и качество, второ, активно поведение на човешкия фактор във връзка с тяхното ефективно използване.

Ако след изпълнението на решението проблемът е заличен, може да се даде положителна оценка за резултатите от него. Много често обаче в практиката на управлението се появява несъответствие между потенциала на решението и характера на проблема. Известно е сравнението, че врабчетата на едно дърво могат да се унищожат както с един патрон, така и с един снаряд, но последният е 100 пъти по-скъп. Именно с такъв характер могат да бъдат някои политически решения, когато трябва да се наложи определена политическата воля. Нерядко решения без съществен потенциал се насочват към преодоляването на сложни проблеми и тогава резултатите са или нерешаване на проблема, или частичен успех. Налице са обаче и случаи, когато се организира използването на мощен човешки, финансов и материален ресурс за решаването на елементарни проблеми. В подобни ситуации би било интересно да се отговори на въпроса къде се насочва остатъкът от ресурсите. А използването на клишето „политическо решение“ много често слага край на питанията във връзка с това.

Във всяко решение могат да се открият два компонента: задължителен и гъвкав. Първият е конституцията на решението - той е безусловен, т.е. не допуска промяна в процеса на изпълнението на решението. Вторият дава възможност за по-голяма динамика и позволява този процес да се съобрази с особеностите на средата. Съотношението между двата компонента може да бъде различно - то се предопределя от редица фактори, като най-съществени са потенциалът на решението, времето за неговото изпълнение, стабилността на средата, в която се изпълнява, и т.н. Слабост на практиката при вземането на управленски решения са крайностите – или прекалена конституция, или прекомерна гъвкавост. Единият вариант се характеризира с твърде голяма централизация и своеобразен диктат в управлението, а при другия заради възможността за текущи промени може да не остане нищо от първоначалния замисъл на решението. Не са редки случаите, когато изборът на някой от посочените варианти е в зависимост от чисто субективната политическа оценка на възникналите проблеми и емоционалния подход на идейна основа за тяхното решаване.

Политически решения – особености и варианти на проявление при реализацията на политическия процес

Съществена особеност на политическите решения е, че много често те се свързват с комплекс от координирани действия за оказване на влияние върху общественото мнение. Насочеността им зависи от дефинираните политически цели, което създава и предпоставките за несъответствие – определят се приемливи за обществото цели, вземат се политически решения с отклонения от тях, а впоследствие на практика са възможни коренно различни от набелязаните цели действия. Именно тези несъответствия дават основание някои публични личности да дефинират политиката „като свят, където от предателството се печели“ (Валери Тривильор, френска журналистка). Във всяко твърдение, изве-

дено от практиката - крайно или не, винаги има определена доза истина. Даден политически акт например може да доведе до подмяна на целите на решението по неформален път за удовлетворяването на определени политически интереси. Така се постига и желаният резултат. Много често се афишират целите, а интересите остават скрити. При това целите се мотивират по начин, различаващ се от този при интересите.

За да се проследи връзката „цел на решението – интереси“, трябва да се даде отговор на-малкото на следните три въпроса:

1. *Кой стои зад формулираните цели?* Отговорът може да се намери чрез установяването на страните, които имат интерес да се изпълни взетото решение. Това може да се приеме за нормално, ако не беше свързано с втория въпрос.

2. *Има ли разминаване между мотивацията на целите на решението и тези на интересите?* Възможно е целите на решението да са обосновани по един начин, а интересите – по друг, т.е. в основата на интересите да лежат мотиви, различни от тези на целите на решението, които на практика се афишират. Това по същество може да стане повод да се търси разделение и в самото поведение на човешкия фактор - то би било едно от гледна точка на целите, но друго - от позицията на интересите. Когато такава двойственост е въплътена в ръководителя или в управленския екип, изводите са ясни – целите на решението са прикритие на други интереси. Всяка организация, в която протичат такива процеси, е със съмнително бъдеще. При това тя съзнателно може да бъде насочвана към фалит от самия ръководен екип. Възможен е вариант, когато подобно поведение се внушава на екипа отвън под формата на добронамереност или натиск - тогава организацията се предава отвътре, за да се обслужат чужди интереси.

3. *Може ли да се приеме, че когато мотивите за целите на решението и тези на интересите се разминават, в самото решение се съдържа потенциал за стратегическа измама?* При положение, че интересите се крият зад други мотиви, различни от тези на целите, отговорът на този въпрос е утвърдителен. Подобно несъответствие може да се запазва от различни източници:

• **Лобизъм.** Обикновено това се приема като нормална практика за отстояването на определени интереси – най-вече групови, но не са изключени и личностни. Погледнато обаче извън контекста на интересите, лобизмът е в противоречие с един основен демократичен принцип – възможността за свободна конкуренция. Това се отнася както за материалния, така и за духовния пазар. Да имаш лоби на определени етажи на властта, означава, че винаги може да разчиташ най-малкото на внимание във връзка с възникнал проблем за разлика от тези, които не разполагат с такава привилегия. При това няма гаранция, че потенциалът на вторите не е по-добър, отколкото на първите. Откритият лобизъм все пак дава възможност за прозрачност относно определени интереси и мотивите за тяхното удовлетворяване. Не така обаче стоят нещата при скритото

лобиране. Възможно е да се отстояват позиции, на пръв поглед необслужващи нечий интереси, но впоследствие да стане ясно, че това не отговаря на истината. Или да се окаже, че решение, взето в даден момент, не е обективно и безпристрастно, а е прието целенасочено, за да обслужи конкретни интереси. При скритото лобиране най-добре проличава разминаването между обосновката на целите на решението и мотивите на интересите. Включването на елементи на подобно поведение при реализацията на политическия процес може да доведе до това конкуренцията между стоки и услуги на материалния пазар и между идеи на духовния да бъде изместена от надпревара между лобистки центрове във властта. Лобизмът обаче е практика, разпространена както в развитите, така и в развиващите се страни, поради което би било несериозно да се смята, че може да се елиминира като поведение на управляващите. Ето защо засега не би могло да се предприеме нищо друго освен, съобразявайки се с тази практика, чрез различни форми на контрол да се направи опит за ограничаване най-вече на скритото лобиране. Само така лобизмът ще излезе от онова състояние, което го превръща във вторичен пазар на конкуриране, където мотивите на целите на решението се разминават в значителна степен с тези на интересите.

● *Обслужване на тесни корпоративни интереси.* Често добри професионалисти, разполагащи с подходяща информация (като количество и качество), могат да предприемат инициативи за вземането на решения, които на пръв поглед са от полза за цялата организация, но впоследствие става ясно, че това не е така. Когато зад подобни инициативи стоят тяснопартийни интереси и над тях е осигурен „партиен чадър“, е възможно ръководството да вземе решения или да имитира заблуда, обслужвайки по този начин конкретни корпоративни интереси. При това поведението на ръководния екип може да говори за сериозна мотивираност при формулирането на целите на решението. Времето обаче доказва, че тези цели са обслужвали интересите не на организацията, а на определен кръг от хора в и извън нея.

● *Влияние на групови интереси, свързани със сенчестия бизнес.* Типичен пример е „мутризацията“ на икономиката у нас през т.нар. години на преход към пазарна икономика. Този феномен на икономическо поведение е една еклектика от прийоми на мафията, проява на корпоративни интереси, партиен лобизъм и брутално използване на концепцията за стратегическа измама. Каквито и опити да се правят за поставяне на диагноза на това явление в настоящето, може би няма да бъдат точни. Само от дистанцията на времето, когато се очертаят контурите на истинската политическа система и се извърши правилното ѝ вътрешно структуриране, би могло да се даде оценка на тези процеси в общественоекономическия живот на страната. Но сега е сигурно едно - че зад привидната еклектика се крие сериозна и стройна система, чиято идейна основа не е дело на „духовни вегетарианци“. Зад нея стоят подготвени хора, които добре комуникират с политическата система. Ето защо на този етап е много трудно да се докаже правно разминаването на мотивите на целите на вземаните решения с мотивите на интересите.

● *Влияние на външни сили.* В това отношение определена роля играят икономическото и научно-техническото разузнаване. Особено място тук има използването на концепцията за стратегическата измама и внедряването на добри професионалисти в представляващите интерес фирми и организации. В редица случаи под формата на консултации, съвети и пряка финансова помощ се осигурява вземането на такива управленски решения, чиято издръжаност не буди съмнение. Възможно е обаче времето да покаже, че целите на тези решения са мотивирани по начин, обслужващ чужди интереси. Подобни процеси могат да се задълбочат, ако професионализмът при оценка на ситуации се измести от политическа намеса.

● *Вземане на решения „под условие“.* Схемата тук на пръв поглед е елементарна – събитие „Б“ се сбъдва, при условие че се реализира най-напред събитие „А“. Или трябва да се вземат и изпълнят решения, поставени от онези, които влияят върху осъществяването на второто събитие. Самият факт на условието показва, че целите на решенията, осигуряващи реализацията на събитие „А“, ще бъдат мотивирани съобразно интересите на тези, които влияят върху събитие „Б“. Това е типичен пример за налагане на решения, при който ясно се очертават мотивите на интересите. Този процес е осъществим само при упражняването на политическа власт и преди всичко с помощта на скритото лобиране.

Като волеви акт решението е непосредствено свързано с поведението на човешкия фактор, поради което от изключително голямо значение е да има съответствие в поведението на вземащите управленските решения с това на изпълнителите. Разнопосочността е възможна в немалко случаи, но особено често са тези, свързани с несъобразяването на потенциала на решението и проблема, който трябва да се реши, както и с разминаването между мотивите на целите на решението и мотивите на интересите по неговото изпълнение. До подобни ситуации се стига най-вече, когато се вземат политически решения, несъобразени с действителното положение. Всяко отклонение в тази посока обикновено се компенсира с упражняването на повече власт. Това обаче се съпътства и от обратна реакция от страна на поставените в такива условия, което неминуемо повишава напрежението в социалните системи. За да се избегнат подобни ситуации, трябва добре да се диагностицират проблемите, по които се вземат решения, както и да се познават и елиминират основните източници на несъответствие между мотивите на целите на решението и мотивите на интересите от неговото изпълнение. По-конкретно става въпрос за политическа намеса, открито и скрито лобиране и т.н.

Поведение и политическо поведение

Политическото поведение - функция на политическата власт и политическите решения

Най-общо може да се приеме, че стремежът към определен ред в социалните системи поражда потребността от власт. От своя страна редът (порядъкът),

добър или лош, е предпоставка за относителна устойчивост. У хората обаче е заложена потребността от промяна, която те искат да възпроизведат чрез властта. Най-често това желание се осъществява на основата на правото им да изработват и да вземат определени решения. Така в един на пръв поглед противоречив процес - устойчивост чрез власт и промяна чрез власт, се реализира конкретно политическо поведение.

Политическото поведение се свързва преди всичко със стратегията за развитие на институциите, като за целта се изготвят и приемат съответни политически решения. Именно те са един от главните регулатори на икономическите и социалните отношения в обществото. Да се приеме вариантът, че политическото поведение винаги е функция на решението, означава придържане към кауза, която с течение на времето би могла да загуби позиции. В такъв случай самото решение встъпва в ролята на детерминанта и ако се излезе извън рамките на конкретните му предписания, следват негативни последици за тези, които са ги нарушили. Другият вариант – когато поведението се смята за функция на ситуацията, води до асиметрични резултати и до липса на последователност в прилаганата политика. В обществото това се приема като неконтролируем демократизъм, който в отсъствие на регулация предизвиква хаос в институционалните отношения.

Нерядко, за да се съхрани временната устойчивост, в политическото поведение намират място прояви, водещи до жертване на далеч по-важни и дълготрайни ползи и придобивки. Обикновено това се случва, когато, следвайки слъпо партийни политически директиви, на практика партийната политика се отделя от професионалната компетентност и се насочва към преследването на собствени политически цели, несъобразени с реалната действителност. Най-често при такова поведение времето заличава колективната безотговорност, а проблемите се игнорират, което обаче не означава, че те изчезват - напротив, натрупването им се превръща не само в заплаха за устойчивостта на социалните системи, но може да доведе и до тяхното разрушаване. За това допринасят и хаотичните промени. Когато няма изяснено политическо отношение към дадена институция, тя става подвластна на организационна нестабилност и хаотично поведение във времето. Политиците са наясно, че когато се прави едно и също, не могат да се очакват различни резултати, поради което често се налага да имитират реформи. Подобно поведение може да засегне добре функциониращи и устойчиви институции, което да доведе до промяна в тяхната структура и дейности, несъответстваща на потребностите им. Желанието за лично самосъхранение на заемащите определени политически и властови позиции често е мотив за вземане на политически решения, които не съответстват на обществените очаквания. Натрупването на практика в тази насока обаче със сигурност не води до политическо дълголетие.

Политическата власт, използвана неправилно, може да предизвика нарушаване на отношенията между институциите, групите, дори между отделни личности. Ако си представим една политическа фигура без власт и оценим

чисто човешките ѝ качества, е много вероятно да открием разминаване между личностното и политическото поведение - властта може да прикрива недостатъци в характера на личността и да внушава поведение и клишета, които не се проявяват в обикновеното ежедневие. Човекът с власт може да се отклони от естественото си поведение и да демонстрира качества, които той самият не подозира, че притежава. Затова, ако се наблюдават внимателно напусналите властта, при тях обезателно ще се забележат остатъци от неестествено поведение, което в среда без власт може да се открие до такава степен, че да буди недоумение у околните. Разбира се, има и по-гъвкави и приспособими личности, в чието поведение липсата на власт не се отразява съществено - вероятно именно такива хора са и добри политически ръководители.

Отпечатъкът на властта върху поведението на личността неминуемо се свързва с морала. Това се откроява най-ярко при загубата на властта. Поради тази причина пристрастените към властта често са източник на политическо поведение, което води до „роене“ на различни по големина партии. В немалко от случаите на такова поведение чрез властта се търси и своеобразен щит за извършени нормативни нарушения. Ако си представим някои от най-големите диктатори без власт, те със сигурност биха попълнили редиците на най-обикновените личности, докато други, следвайки нагонния си импулс и нарушавайки законите, вместо да ги създават, могат да попаднат под техния удар. Независимо че неподготвените да управляват трудно се задържат дълго на върха на управленската пирамида, делът на тези, които са изкушени от това, не е никак малък. Стремещт към властта, респ. правото да се вземат решения и съответната личност да определя съдбата на другите, изглежда, е заложен в човешката природа. И ако в този стремеж няма нищо неестествено, то въпрос на морал е пътят, който се следва за неговото осъществяване.

Разсъжденията за морала и етиката в управлението са непосредствено свързани и с политиката. Това не е лесна задача - дори един велик философ и мислител като Сенека разбира едва на 65-годишна възраст, че „грубите реалности на политиката са по-силни от морала“ (Сенека, 1987, с. 22). Основата на политиката е идейна, но без бизнеса и властта тя не може да се реализира. По въпроса относно това с кое да се започне – с бизнеса или с политиката, е написано доста, като в повечето изследвания се утвърждава становището, че в политиката трябва да влизат преуспели хора. В теоретичен план вариантите са следните:

- Човек преуспява в живота, става богат и след това влиза в политиката.
- Човек влиза в политиката и след това започва да се стреми към власт и богатство.
- Предприемчивите развиват бизнеса, а склонните към политиканстване влизат в политиката.
- Човек се развива едновременно и в бизнеса, и в политиката.

Всеки от посочените варианти се свързва с конкретно поведение на човешкия фактор, което на практика го води към поставената цел.

Най-добрият вариант е четвъртият – да се върви успоредно и в бизнеса, и в политиката. При него не може да става дума за компромиси със съвестта и системата от възприетите в обществото морални норми и принципи не се нарушава. Това обаче е по-често изключение, отколкото правило в живота.

При първия вариант, ако се приеме, че успехът в бизнеса е резултат от спазването на приетите правила, може да се допусне, че в политиката ще влязат морални личности. Опасностите тук произтичат от два фактора: първо, начинът на придобиване на богатството да остане скрит от обществото; второ, да не е налице политически опит. Все пак политиката се гради най-напред на идейна основа, а бизнесът се развива от прагматични хора, които, докато са реализирали предприемаческите си инициативи, вероятно не са имали достатъчно време и за идейно усъвършенстване. Ако това е така, тогава този вариант се покрива с четвъртия.

Най-атакуем е вторият вариант – да се влезе в политиката и в резултат от това да се прояви стремеж към натрупване на богатство и власт. Не че няма хора, които са влезли и излезли от политиката, без да променят материалното си положение, но повечето от тях спадат към изключенията. При този вариант вече се повдига въпросът за морала на политика и как „предприемачеството“ в политиката се трансформира в предприемачество в бизнеса. Разбира се, в едно гражданско общество подобна трансформация е трудно допустима, защото съществуват достатъчно разнообразни форми на контрол. Ако има такива случаи, те наистина са рядкост.

На пръв поглед най-демократичен е третият вариант – всеки се развива в полето, за което има нужните качества. Това би могло да се случи, ако политиката освен идейна основа нямаше и материални потребности. Оттук започват взаимните компромиси – бизнесът осигурява материално политиката, а в замяна тя „разпъва чадъри“ над него. В такива ситуации и в двете полета - и на бизнеса, и на политиката, не може да се говори за морал. Третият вариант наистина би бил добър, ако държавата финансираше партиите с достатъчно средства, което предполага да бъдат прекъснати нерегламентираните контакти с бизнеса. Това е характерно за развитите общества, където има правилно структурирана политическа система и партиите са само няколко (макар че и там могат да се получат пробиви). При наличието на десетки и стотици партии обаче този подход е неосъществим.

Когато се говори за морал, независимо дали става въпрос за бизнес, управление или политика, целта е една – чрез спазване на приетите в дадено общество условни норми и принципи на поведение да се намали „триенето“ в човешките отношения. Или образно казано, силата на морала може да трансформира конфликтната енергия в двигателна и по този начин да се увеличи реактивността на социалните системи. Само така човешкият капацитет може да се използва за лично и обществено добро.

Очевидно политическата власт е с потенциал, който може да се развива в различни направления. Това дали посоката ще бъде негативна, или позитивна,

зависи от морала на политиците при вземането на решенията. На практика той е регулатор на политическото поведение, което е функция на политическата власт и на политическите решения.

*Форми и мотиви за проявление на различни видове
политическо поведение*

1. Политическото мнение, внушение, манипулиране и действие като форми на политическо поведение

Реализацията на политическия процес се свързва с постигането на определени цели. Това изисква да са изпълнени две важни условия – професионализъм на всяко равнище в йерархията и поведение, позволяващо използването на професионалния потенциал. Именно поведението на личността е в основата на груповия успех. Има хора, надарени с ум и професионални знания, които вегетират, тъй като не проявяват поведенческа адекватност по отношение на възникващите ситуации. Много често, подтиквани към бързи успехи или към малките, непосредствени блага в живота, такива личности рискуват далеч по-трайни и големи придобивки. Те лесно се превръщат в обект на манипулация, защото липсват на стратегическо мислене и късият времеви хоризонт, към който се стремят, ги правят неуверени в действията им.

Професионалният потенциал и поведенческата адекватност при решаването на възникващи проблемни ситуации са в основата на успеха. Всяка личност може да има различно поведение в конкретен случай, което да е провокирано от разнообразни причини. Например даден човек може да се прояви коренно различно в едни и същи ситуации заради хората, които са ги предизвикали, и обратно – различни обстоятелства могат да провокират еднакво поведение.

Отношението към определена ситуация може да се характеризира като вътрешно усещане за справедливост, т.е. да е напълно мотивирано при конкретните дадености. Това зависи преди всичко от ценностната система. Политическото мнение като изразено отношение може да се повлияе както от конкретните обстоятелства, така и от прозорливостта, т.е. от способността да се погледне напред във времето. Всяка проблемна ситуация е причина за мобилизиране на усилията на личността и групите. Когато това се свърже с правилно обоснована политическа идея, очакваните резултати ще бъдат добри. Към такива резултати се достига не само по пътя на единното мнение, но и чрез внушението като стремеж да се убедят изпълнителите в предимствата от реализацията на идеите. Когато обаче сложността на възникналите проблеми значително превишава потенциала на изпълнителите и евентуално е съпътствана от ресурсни затруднения (човешки, финансови, материални), се стига до демотивираност. Ето защо политическото поведение трябва да внушава и да осигурява възможно най-обективно отношение към проблемите и към начина за тяхното решаване. Не са редки случаите, когато се поемат инициативи и се дават обещания, разминаващи се сериозно с икономическия

потенциал, с организацията и мотивацията за реалното им изпълнение. Вследствие от това или възникват проблеми, чието решаване не може да се осигури, или се стига до манипулиране на общественото мнение, като се търсят оправдателни причини. Най-често, освен че не вдъхват увереност и не звучат убедително, подобни оправдания могат допълнително да демотивират изпълнителите. В този смисъл една от причините за грешно политическо поведение е емоционалното отношение към властта. Това води до честа смяна на идеи, което не би било негативно поведение, ако с натрупването във времето не предизвиква промяна на принципите, определящи политическата същност на субекта. По този начин чрез изменение на основните правила, които са го правили разпознаваем, може да се стигне до сериозно деформиране на неговата същностна страна. Така чрез честа смяна на идеи, а впоследствие и на принципи немалка част от политическите субекти се обезличават, защото започват много да си приличат по политическо поведение.

Отношението като мисловен модел не се свързва с външна изява, то е в съзнанието на личността, т.е. представлява форма на пасивно поведение. Изразяването на мнение, опитът за внушение или манипулиране, както и предприемането на конкретни действия са външна изява на отношението и като форма на активно политическо поведение се свързват с характера на ситуацията, благоприятното или неблагоприятното стечение на обстоятелствата, преценката за стратегически изгоди и т.н. Конкретните резултати зависят от базовите политически идеи и тяхното трансформиране в съответна политика.

2. Политически клишета и политическо говорене

Пренасянето на предназначението на клишето върху ситуации в обществения живот буди интересни разсъждения. Най-напред клишето няма стойност, ако не бъде употребено, и в същото време честото му използване води до неговото износване. В обществото има различни източници на клишета. Без да се стремим към изчерпателност или градиране, сред по-важните можем да посочим политиката, религията, професионалните деформации в мисленето и др.

Като че ли най-ярко клишетата се открояват в политиката. Лозунги, призови, поведение и т.н. – всичко е ориентирано към една цел – властта. При това самите клишета не призовават към нея, те имат други, по-приемливи за масите послания, често основани не на разумното, а на емоционалното поведение. Ето защо, както вече беше посочено, през епоха на революции прави впечатление колко често революционерите започват да приличат на онези, срещу които са се бунтували, щом получат политическата власт. Има политически клишета, които, поднесени емоционално, така завладяват съзнанието, че да не им се довериш, би означавало липса на здрава логика. Именно те вкарват политическото поведение в рамка, излизането от която се смята за отклонение от водената политика.

Политическото говорене често се различава от обикновеното общуване. Това, което го прави различно, е стремението да се формира добро впечатление в отсрещната страна и да се привлекат съмишленици. В много случаи обаче

казаното не се покрива с истината за конкретните ситуации, за което спомагат и привлечените за по-голяма убедителност клишета. Така за определено време може да се създаде една, на пръв поглед, добра среда – политиците са приети от хората заради това, което казват, а „слушателите“ чуват онова, което очакват. Рано или късно обаче се разкрива действителната картина за съответните ситуации и тогава едната страна губи авторитет, а другата – доверие.

Чрез политическото говорене може да се изрази мнение, да се направи внушение и манипулация. Тъй като в основата на всичко това е политическата власт, е много опасно да се допусне тя да се обедини с властта на подземния свят. Тогава се стига до непреодолими за легитимните структури проблеми – на преден план излиза манипулирането, съчетано с подбрани клишета, а резултатите от конкретните действия нямат нищо общо с политическото говорене. Подобно поведение води до силен спад на доверието в политическите структури.

3. Обществени очаквания и политически посредници

Когато политиците познават добре философията на очакването, тя може да се превърне в инструмент за въздействие върху масите. Най-общо тази философия се свързва с това, че човек иска повече от себе си, от хората, с които работи съвместно, от социалната среда, т.е. той очаква промяната, понеже не е удовлетворен напълно от настоящето.

Очакването, без да се осъзнава непрекъснато от личността, е стимул за живот. Дори и при най-критичното състояние очакването за положителна промяна крепи човешкия дух. В такъв смисъл са философските размисли на Сенека, който стига до заключението, че „човек никога не се намира в най-лошото си състояние“. Политиците, познаващи човешката психика от този ъгъл, си дават ясна сметка, че това може да послужи за въздействие не само върху отделна личност или група, а и върху цялото общество. Връзката на очакването с емоционалния живот намира израз в пристрастието към определени неща – богатство, кариера, власт и др., което може да се използва по подходящ начин за манипулиране на масите. Възможно е човек да бъде искрен в разсъждения, свършено погрешни и абсурдни – тогава чувството „замъглява“ съзнанието и очакванията стават коренно различни, несъобразени както с личния потенциал, така и със социалната среда. „За влюбения, казва Молиер, всички недостатъци на любимата са качества.“ В този смисъл не са редки случаите, когато в два различни момента пристрастеният политик еднакво чистосърдечно и красноречиво защитава доброто и лошото на едно дело.

Неконтролирани от разума, емоционалните очаквания се превръщат в подходящо средство за манипулация както на отделената личност, така и на групите. Във връзка с това, за да се попречи очакването да бъде използвано като средство за манипулация в социалните системи, голяма роля играе емоционалното възпитание. В редица случаи то може да доведе до грешно подреждане на приоритетите и за маловажни неща да се изразходва много обществена енергия, като с това да се рискува постигането на далеч по-значими във времето цели.

Липсата на задържащи сили в някои политики и неумението им да оценят ефекта от дадено действие в стратегически план създава напрежение в социалните системи, което се отразява върху устойчивостта на политическия процес.

Когато се търсят политически решения и методи за въздействие върху обществените очаквания с цел активиране на масите, неминуемо трябва да се погледне от позицията на отделната личност. Отчитайки особеностите на очакването като психологически инструмент, е важно да се вземе предвид следното:

- Очакването се свързва с емоционалния живот на личността и породените от това реакции са строго индивидуални. В този смисъл едни и същи потребности и равни стимули могат да предизвикат различна активност у хората. Неотчитайки това, много политически решения не дават резултати от гледна точка на обществените очаквания.

- Всяка личност притежава различна морална сила, т.е. реагира на емоциите по различен начин, което означава, че има и собствена философия за очакванията. Това, което може да се превърне в своеобразен обединител на индивидуалните философии, е значимата политическа идея. Идеиният дефицит или „подхвърлянето“ на недобре обмислени идеи демотивира масите и превръща обществените очаквания в пасивно чакане.

- Политическите сили трябва добре да осъзнават, че формирането на активност чрез очакване е своеобразен кредит на доверие. Ако последното не бъде оправдано, следва дълбоко и трайно демотивиране. Ето защо обещанията на политическите лидери трябва да бъдат добре осмислени и оценени във времето.

- Динамиката на личните, груповите и обществените потребности променя и отношението към очакването. Това, което в даден момент е стимул за активност, в друг може да не е такъв. В този смисъл е и необходимостта от гъвкаво политическо отношение към обществените очаквания.

- В условията на кризисни ситуации обществените очаквания могат да се използват като инструмент за активиране на масите. Определяща роля в случая играят политическите лидери, които трябва да са в основата на правилното насочване на обществената енергия. Много е важно да се вземе предвид, че нереализираните очаквания са по-опасани от липсата на очаквания.

Съществено място при използването на очакването като инструмент за въздействие върху масите заемат и политическите посредници. Макар че длъжностна характеристика за такива няма, те все пак съществуват. Да не се отчита това, когато се търси подреденост в обществото, би било логическа грешка. Служейки за връзка между тях, посредникът познава и двете страни. Често на него се възлага това, което не може да бъде обект на политическо говорене или да се изрази чрез друга публична форма. Използвайки допълнителни факти и информация, той може да се превърне в сериозен катализатор на обществените очаквания. И освен конфиденциалността в това вероятно

няма нищо лошо, ако посредникът не изпълнява и други функции, които не са в съответствие със закона, и по такъв начин обслужва „задкулисието“. В този смисъл най-често в основата на сериозни политически сътресения са именно посредниците. Когато броят им се увеличи, се разбира и какви са конкретните скрити методи, които са използвани, за да се превърне очакването в инструмент за политическо въздействие.

Използвана литература:

- Бренър, Ч.* (1993). Психоанализа. С.: „Отворено общество“.
- Восленски, М.* (1993). Номенклатурата, Т.1. С.: ИК „Хр.Ботев“.
- Восленски, М.* (1993а). Номенклатурата, Т.2. С.: ИК „Хр.Ботев“.
- Гълбрайт, Д.* (1993). Анатомия на властта. С.: ИК. „Хр. Ботев“.
- Каменов, К.* (2003). Управленският процес. В. Търново: „Абагар“.
- Льо Бон, Г.* (2003). Психология на тълпите. „Жарава 2002“.
- Сенека* (1927). За щастливия живот. С.: Държавна печатница.
- Сенека* (1987). Избрани диалози (въстъпителна студия). – В: Философско наследство. С.
- Тулуз, Ед.* (1909). Изкуството да се живее. С.

4.V.2016 г.